*До разової спеціалізованої*
*вченої ради Національної академії*
*внутрішніх справ*

**ВІДГУК**
**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора**
**Спіциної Ганни Олександрівни на дисертацію**
**Рубаненко Наталії Юріївни «Організація та тактика допиту під час розслідування воєнних злочинів», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право**

**Ступінь актуальності обраної теми дисертації.** Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження має комплексний характер і зумовлена поєднанням теоретичних і практичних аспектів удосконалення правового та організаційно-тактичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. У роботі акцентовано увагу на співвідношенні предмета доказування і обставин, що підлягають встановленню під час допиту у справах про воєнні злочини, а також на особливостях проведення цієї процесуальної дії з різними учасниками кримінального провадження, які відрізняються за процесуальним статусом, віком, статтю, національною, етнічною належністю, громадянством, соціальним становищем, психологічними особливостями та характером пережитого травматичного досвіду.

Наукове осмислення зазначених аспектів з урахуванням положень міжнародного законодавства та практики міжнародних судових інстанцій є важливим чинником розвитку сучасної криміналістики та юридичної науки загалом. Це, створює умови для вдосконалення національного правозастосування і впровадженню міжнародних практик доказування в діяльність уповноважених правоохоронних органів, які здійснюють розслідування воєнних злочинів.

Важливість вирішення поставлених у дисертації завдань щодо організації і тактики допиту під час розслідування воєнних злочинів також виправдовується сучасною воєнно-політичною нестабільністю у світі, та особливо тривалою збройною агресією проти України. Характер, системність і цілеспрямованість

воєнних злочинів, учинених та території України, становить серйозну загрозу не лише для національної безпеки. Ці діяння, вочевидь, дестабілізують міжнародну безпекову обстановку, підривають міжнародний мир, правопорядок та стабільність. За таких обставин розроблення криміналістично обґрунтованих рекомендацій щодо розслідування грубих порушень міжнародного гуманітарного права набуває особливого значення для забезпечення належного документування воєнних злочинів, підвищення ефективності їх розслідування та притягнення винних осіб до відповідальності в межах національного і міжнародного правосуддя.

Зазначені обставини зумовлюють необхідність розроблення та впровадження в діяльність правоохоронних органів організаційно-правових і криміналістичних механізмів забезпечення належного документування та ефективного розслідування воєнних злочинів. З урахуванням судової та правоохоронної практики здобувачка слушно акцентує увагу на проблематиці доказування у відповідних категоріях кримінальних правопорушень, а також на вдосконаленні нормативно-правового регулювання й криміналістичного забезпечення їх розслідування.

Досліджуючи стан наукової розробленості проблематики допиту, авторка звертає увагу на недостатньому науковому опрацюванні питань щодо організації і тактики проведення допиту у кримінальних провадженнях про воєнні злочини. За результати емпіричних досліджень проведених як особисто, так й іншими вченими, Н. Ю. Рубаненко виокремлює низку обставин, що ускладнюють процес доказування під час розслідування серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. До останніх віднесено труднощі із забезпечення допитів окремих учасників кримінального провадження, формальний підхід до підготовки і тактики їх проведення, недостатній рівень комунікативних умінь і навичок суб'єкта доказування, ігнорування психологічного стану допитуваного, несвоєчасність проведення допитів тощо. Сукупність зазначених чинників актуалізує потребу в удосконаленні організаційних і тактичних аспектів проведення допитів під час розслідування воєнних злочинів з урахуванням

найкращих міжнародних практик і стандартів доказування. Це переконливо підтверджує актуальність і своєчасність дисертаційного дослідження «Організація та тактика допиту під час розслідування воєнних злочинів», результати якого спрямовані на розв'язання низки теоретичних і практичних проблем, що виникають у межах розслідування воєнних злочинів.

Актуальність дисертаційного дослідження підтверджується його зв'язком із пріоритетами напрямками наукової діяльності, відповідними науковими програмами, планами та стратегічними документами. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Національно академії внутрішніх справ (протокол № 22 від 31 жовтня 2023 р.), а її подальше уточнення здійснено з урахуванням змін і доповнень до національного законодавства, зокрема в частині ст. 438 КК України (протокол № 10 від 29 травня 2026 р.).

Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, відповідно до плану науково-дослідної і дослідно-конструкторської роботи та узгоджується з науковими напрямками діяльності кафедри. За змістом робота пов'язана з удосконаленням діяльності органів правопорядку, зокрема в контексті забезпечення національної безпеки і оборони держави. Тематика дослідження співвідноситься з пріоритетними напрямами розвитку правової науки та стратегічними завданнями реформування органів правопорядку, безпеки і оборони України (Укази Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 та від 11 травня 2023 р. № 273/2023). Робота відповідає тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок МВС України на 2020-2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454), 2025-2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 року № 326), а також пріоритетним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021-2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23), 2025-2029 роки (рішення Вченої ради від 30 грудня 2024 р., протокол № 25).

**Мета** дисертаційного дослідження полягає в розробленні теоретичних положень і науково обґрунтованих рекомендацій щодо організації та тактики допиту під час розслідування воєнних злочинів.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації**. Опрацювання дисертації дозволяє дійти висновку, що наукова праця містить усі необхідні структурні та змістовні складові, притаманні дисертаційним дослідженням, які подаються на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». У роботі простежується концептуальна і структурна єдність, послідовність і логічність викладу, взаємопов'язаність її основних положень. Дослідження характеризується наявністю критичного аналізу наукових джерел, чітким викладом методологічних засад і дослідницької позиції автора. Предметно-змістовна складова роботи є достатньо зрозумілою, повною і ґрунтовною. Емпірична база, належною і репрезентативною, а її використання сприяє аргументації наукових положень і розгортанню фахової дискусії. Результати дослідження пройшли належну апробацію.

Структура дисертації є логічною, послідовною та узгодженою з метою і завданнями дослідження. Наукові положення, рекомендації і висновки аргументовані та апробовані у відповідних фахових наукових виданнях, а також матеріалах міжнародних, всеукраїнських і відомчих заходах.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на аналізі національного і міжнародного законодавства, практики національних судів і міжнародних судових інстанцій, зокрема Міжнародного кримінального суду та Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, а також матеріалів Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу. Авторкою ґрунтовно опрацьовано наукові праці українських і зарубіжних вчених, а також узагальнено практичні напрацювання у відповідній сфері. Додаткове значення для дослідження мають досліджені статистичні дані Офісу Генерального прокурора та матеріали судової практики національних судів. Сукупність використаних джерел і матеріалів свідчить про застосування комплексного підходу до

дослідження проблематики допиту, що створює належне підґрунтя для обґрунтування наукових положень, формулювання висновків, надання пропозицій і розроблення практичних рекомендацій.

Зміст дисертації характеризується високим теоретичним і методологічним рівнем опрацювання поставлених завдань. Сформульовані теоретичні положення, розроблені дефініції, класифікації та критерії дали змогу авторці аргументувати власну наукову позицію та сформувати наукове бачення щодо особливостей організації і тактики проведення допиту під час розслідування воєнних злочинів.

Методичний інструментарій дослідження свідчать про належний рівень підготовки дисертації та обґрунтованість підходів щодо розв'язання поставлених завдань. Застосовані методи аналізу, синтезу і системно-структурний метод використано для опрацювання наукової літератури, формування системи понять і визначення взаємозв'язків між ними. Формально-юридичний (догматичний) метод застосовано під час аналізу нормативно-правових актів і судової практики. Історико-правовий метод дав змогу дослідити розвиток наукових підходів до проблематики допиту та історичні аспекти становлення міжнародного кримінального судочинства. Порівняльно-правовий (компаративістський) метод використано для зіставлення положень національного і міжнародного законодавства, а також підходів, відображених у практиці міжнародних кримінальних судових інстанцій.

Системний метод сприяв комплексному дослідженню практики міжнародного кримінального судочинства та можливостей урахування відповідних підходів у національному правозастосуванні. Методи наукового моделювання, абстрагування, узагальнення, класифікації, диференціації та систематизації використано для формування і уточнення наукових понять, визначень і класифікацій. Діалектичний метод надав можливість дослідити закономірності правового регулювання допиту та взаємозв'язок його процесуальних і тактичних аспектів. Функціональний метод застосовано для з'ясування ролі і значення допиту в процесі доказування воєнних злочинів.

Соціологічний метод використано під час проведення опитування працівників органів досудового розслідування, а статистичний – для опрацювання та аналізу статистичних даних і матеріалів судової практики. Застосування методів індукції, дедукції та узагальнення забезпечило логічну послідовність формування висновків на основі отриманих результатів дослідження.

**Наукова новизна одержаних результатів** узагальнюється з тим, що у дисертаційному дослідженні сформульовано і обґрунтовано сукупність наукових положень і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення діяльності органів досудового розслідування щодо організації і тактики проведення допиту в кримінальних провадженнях про воєнні злочини. У цьому контексті вперше на монографічному рівні здійснено комплексне дослідження організаційних і тактичних особливостей проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо розслідування грубих порушень міжнародного гуманітарного права. До найбільш значущих результатів дослідження належать такі положення:

*вперше:*

– розроблено організаційні аспекти щодо підготовки до допиту під час розслідування воєнних злочинів, які охарактеризовано в межах аналітичного, тактико-психологічного і процесуально-організаційного етапах;

– узагальнено процесуальні, криміналістичні, психологічні, соціальні, політичні, інформаційні та морально-етичні чинники формування тактичної моделі допиту з урахуванням психоемоційного стану допитувано, ступеня його обізнаності, можливого зовнішнього впливу та специфіки бойової обстановки;

– розкрито особливості комунікативної взаємодії під час допиту з урахуванням психологічних, культурно-етнічних та тактичних чинників;

– визначено вимоги до комунікативної компетентності слідчого та запропоновано комплекс тактичних прийомів встановлення, розвитку і підтримання психологічно комфортної та процесуально ефективної взаємодії з допитуваним, що передбачає використання емпатії, поступове входження в

комунікацію, подолання комунікативних бар'єрів, врахування культурних і етнічних особливостей допитуваного тощо;

– визначено й охарактеризовано організаційно-тактичні помилки, що можуть допускатися під час допиту, до яких віднесено порушення принципу нейтральності, недостатнє врахування психоемоційного стану і культурних особливостей допитуваних, використання шаблонних і навідних запитань, неналежне або відсутність планування допиту, ігнорування міжнародних стандартів доказування воєнних злочинів, а також обґрунтовано подальші напрямки запобігання зазначеним помилкам шляхом комплексного поєднання процесуальних, криміналістичних, психологічних та етичних аспектів проведення допиту.

*удосконалено:*

– поняття допиту під час розслідування воєнних злочинів, яке розглядається як процесуально регламентована пізнавально-комунікативна діяльність, спрямована на отримання, перевірку й оцінку доказової інформації та реконструкцію обставин події кримінального правопорушення на основі відображених у свідомості допитуваної особи відомостей, з урахуванням процесуальної, пізнавальної, комунікативної та логічної природи допиту;

– тактичні прийоми допиту потерпілих і свідків, у тому числі малолітніх і неповнолітніх осіб, під час розслідування воєнних злочинів з урахування травматичного досвіду, психологічного стану та особливостей сприйняття й відтворення обставин події;

– тактичні прийоми допиту підозрюваних, у тому числі з числа військовополонених, під час розслідування воєнних злочинів з урахуванням їхнього процесуального становища, фактичного місця перебування та обраної позиції щодо повідомленої підозри.

*дістали подальший розвиток:*

– визначення стану наукової розробленості проблематики допиту в кримінальних провадженнях зазначеної категорії правопорушень, а також обґрунтування перспектив його комплексного дослідження з урахуванням

специфіки предмета доказування, особи допитуваного, характеру інформації та особливостей комунікативної взаємодії;

– характеристика правових засад розслідування воєнних злочинів в Україні та особливості їх нормативного регулювання шляхом систематизації положень міжнародного кримінального права і національного законодавства;

– визначення обставин, що підлягають встановленню під час допиту в кримінальних провадженнях про воєнні злочини, шляхом їх конкретизації з урахуванням міжнародно-правової характеристики відповідних діянь та розмежування загальних і контекстуальних особливостей.

**Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, у наукових працях.** Основні теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у 17 наукових працях, з яких 7 наукових статей, з яких 4 англійською мовою, та 10 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, з яких 2 англійською мовою. Аналіз наукових публікацій авторки засвідчує належний рівень апробації результатів дослідження та підтверджує послідовність і системність її наукової роботи як для національної, так і міжнародної наукової спільноти.

Вимоги пунктів 6, 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та припинення дії рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами) дотримані. У наукових публікаціях у повній мірі обґрунтовуються отримані наукові результати відповідно до поставленої мети.

**Теоретичне та практичне значення результатів дисертації. Рівень набутих здобувачем компетенцій.**

Ознайомлення зі змістом дисертації Рубаненко Наталії Юріївни та її науковими публікаціями дає підстави для висновку, що сформульовані наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації є належним чином обґрунтованими, достовірними та характеризуються науковою новизною. Рівень

сформованості компетентностей здобувачки відповідає вимогам, установленим для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації пропозиції та висновки можуть бути використані у:

– науково-дослідній діяльності, для подальшого удосконалення проблемних аспектів криміналістичного забезпечення розслідувань воєнних злочинів (акт Національної академії внутрішніх справ від 6 липня.2026 р. № 112-нд);

– освітньому процесі, під час підготовки здобувачів у закладах вищої освіти за спеціальністю «Право» та «Правоохоронна діяльність», у межах викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Методика розслідування воєнних злочинів», а також при підготовці лекційних і методичних матеріалів, проведення занять з дисциплін кримінально-правового профілю (акт Національної академії внутрішніх справ від 6 липня 2026 р. № 111-оп).

**Оцінка змісту дисертації.**

Структура дисертаційної роботи Рубаненко Наталії Юріївни відповідає встановленим вимогам. Вона містить анотацію, вступ, три розділи, що об'єднують десять підрозділів, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (256 найменування на 29 сторінках) і п'ять додатків. Загальний обсяг дисертації 261 сторінка, із яких основний текст – 220 сторінок. Дисертація виконана українською мовою.

Авторка системно і логічно виклала зміст наукового дослідження, забезпечивши послідовне розкриття його предмета відповідно до визначеної мети і завдань. Змістовне висвітлення досліджуваної проблематики, відображення основних результатів у висновках до розділів і загальних висновках сприяють цілісному сприйняттю дисертації та розумінню взаємозв'язку між її структурними елементами. Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертаційного дослідження належним чином обґрунтовані в тексті поданої праці.

*Анотація* стисло відображає основні положення дисертаційного дослідження та містить відомості про публікації, у яких висвітлено його основні результати. Її викладено українською і англійською мовами.

У *вступі* визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано його мету і завдання, обґрунтовано актуальність обраної теми, а також наведено відомості про апробацію результатів дослідження, методологічну основу, зв'язок роботи з науковими планами, темами, програмами тощо.

У *першому розділі* «Теоретико-правові засади допиту під час розслідування воєнних злочинів» досліджено стан наукової розробленості проблематики допиту (підрозділ 1.1), розкрито правові засади розслідування воєнних злочинів (підрозділ 1.2), сформульовано поняття та визначено сутність допиту під час розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень (підрозділ 1.3).

У *підрозділі 1.1.*, здійснено ґрунтовний аналіз наукових, нормативно-правових та емпіричних джерел, що стало належним теоретичним підґрунтям для подальшого дослідження обраної проблематики. Позитивної оцінки заслуговує міждисциплінарний підхід авторки до розгляду допиту як складного правового та пізнавального процесу, що поєднує положення кримінального процесу, криміналістики, логіки та юридичної психології. Це дало змогу систематизувати наукові підходи до визначення сутності, змісту, завдань і тактичних аспектів проведення допиту.

Особливої увагу заслуговує обґрунтування необхідності комплексного дослідження організаційних і тактичних особливостей проведення допиту під час розслідування воєнних злочинів. Авторка слушно наголошує на необхідність врахування специфіки предмета доказування, процесуального статусу та психологічних особливостей допитуваних осіб, характеру інформації, що підлягає встановленню, а також міжнародно-правових стандартів і практики міжнародних судових інстанцій.

Важливим здобутком дослідження є узагальнення результатів емпіричного вивчення проблем, які негативно впливають на ефективність доказування під час розслідування воєнних злочинів. Зокрема, дисертанткою обґрунтовано значення

належної підготовки до допиту, професійних комунікативних навичок слідчого, врахування психоемоційного стану допитуваної особи та своєчасність проведення цієї процесуальної дії. Це свідчить про практичну спрямованість дослідження та його тісний зв'язок із потребами правозастосовної діяльності (сторінки 26-51).

Позитивно оцінюючи зміст підрозділу 1.1., варто відзначити його наукову обґрунтованість, логічність викладання та переконливість сформульованих висновків. Отримані результати мають теоретичне значення, для подальшого розвитку вчення про допит, а також практичну цінність для вдосконалення організації і тактики його проведення під час розслідування воєнних злочинів.

У *підрозділі 1.2.,* здійснено аналіз поняття, сутності та основних ознак міжнародних злочинів, а також визначено їх місце в системі міжнародного кримінального судочинства. Позитивної оцінки заслуговує підхід до розкриття специфіки міжнародних злочинів, які не лише характеризуються загальними ознаками кримінальних протиправних діянь, а й посягають на загальновизнані цінності міжнародного співтовариства, створюючи загрозу міжнародному миру, безпеці, правопорядку і стабільності загалом.

Важливим здобутком дослідження є систематизація основних характеристик міжнародних злочинів, їх диференціація та визначення особливостей воєнних злочинів як окремої категорії міжнародних кримінальних правопорушень. Заслуговує на увагу детальне висвітлення специфіки воєнних злочинів крізь призму норм міжнародного гуманітарного права, зокрема, в частині захисту осіб, які не беруть або припинили брати участь у воєнних діях, дотримання правил розмежування воєнних цілей, пропорційності та заборони застосування окремих засобів і методів ведення війни.

Позитивно слід оцінити запропонований підхід до класифікації воєнних злочинів за різними критеріями, що дає змогу комплексно охарактеризувати їх кримінально-правову природу. Водночас дисертантка переконливо обґрунтовує необхідність взаємопов’язаного застосування положень національного кримінального законодавства та норм міжнародного права, що має принципове

значення для встановлення обставин воєнних злочинів і визначення напрямів їх розслідування (сторінки 51-72).

Загалом зміст підрозділу 1.2., характеризується послідовністю, належним рівнем наукової аргументації та системністю викладеного матеріалу. Сформульовані положення мають важливе значення для розуміння кримінально-правової природи воєнних злочинів і створюють необхідне теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження особливостей їх розслідування.

У *підрозділі 1.3.,* розкрито сутність допиту як важливого процесуального і пізнавального засобу отримання, перевірки та оцінки доказової інформації. Позитивної оцінки заслуговує комплексний підхід дисертантки до визначення природи допиту, який розглядається не лише як процесуальна дія, а й як специфічний комунікативний та інтелектуальний процес, спрямований на встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення.

Увагу заслуговує дослідження особливостей допиту під час розслідування воєнних злочинів, зокрема в частині встановлення психологічного контакту, врахування індивідуальних особливостей допитуваних осіб та необхідності володіння відповідними комунікативними і тактико-психологічними навичками суб'єктом доказування. Авторка слушно наголошує, що ефективність цієї слідчої (розшукової) дії значною мірою залежить від процесуального статусу особи, її ролі у досліджуваних подіях, психологічного стану, умов проведення допиту та специфіки слідчої ситуації.

Важливим здобутком є запропонована диференціація осіб, які підлягають допиту у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, з урахуванням їх процесуального статусу, характеру участі у відповідних подіях, соціальних, психологічних та інших особистісних характеристик. Такий підхід має практичне значення, оскільки дає змогу визначити оптимальні організаційні і тактичні прийоми проведення допиту, а також забезпечити належні процесуальні гарантії захисту вразливих учасників кримінального провадження.

Позитивно слід оцінити й розгляд авторкою особливостей визначення місця, умов та організації проведення допиту, а також обґрунтування необхідності його

ретельної підготовки. Це свідчить про комплексне розуміння проблематики та організацію дослідження на практичні потреби органів досудового розслідування (сторінки 72-87).

Загалом підрозділ 1.3., характеризується системністю, належним рівнем наукової аргументації та практичною спрямованістю. Сформульовані положення мають важливе значення для подальшого розвитку криміналістичного вчення про допит і вдосконалення організаційно-тактичного забезпечення його проведення під час розслідування воєнних злочинів.

У *другому розділі* розглянуто організаційні аспекти проведення допиту під час розслідування воєнних злочинів. Зокрема визначено обставини, що підлягають доказуванню (підрозділ 2.1.), особливості підготовки до допиту (підрозділ 2.2.) та специфіка комунікативної взаємодії з його учасниками (підрозділ 2.3.).

У *підрозділі 2.1.,* досліджено обставини, що формують предмет допиту у кримінальних провадженнях про воєнних злочинів. Позитивної оцінки заслуговує обґрунтування специфіки предмета доказування, яка зумовлена необхідністю врахування не лише положень національного законодавства, а й норм міжнародного гуманітарного права та практики міжнародного кримінального судочинства. Авторка слушно акцентує увагу на необхідності встановлення як обставин безпосередньої події кримінального правопорушення, так і контекстуальних ознак, що характеризують зв'язок протиправного діяння зі збройним конфліктом, статус його учасників, мотиви, мету та характер завданої шкоди.

Важливим науковим здобутком є систематизація обставин, які мають бути з'ясовані під час допиту, зокрема щодо характеру та масштабів збройного конфлікту, правового статусу винних і потерпілих, способу вчинення, об'єктів посягання, наслідків протиправних дій та причинно-наслідкового зв'язку між ними. Такий підхід дає змогу комплексно визначити інформаційні орієнтири проведення допиту та забезпечити його спрямованість на встановлення всіх юридично значущих обставин, що підлягають встановленню (сторінки 96-117).

Загалом положення підрозділу 2.1., характеризуються належним рівнем наукової аргументації, послідовністю та практичною спрямованістю. Запропоновані підходи мають важливе значення для визначення предмета допиту й удосконалення процесу доказування у кримінальних провадженнях про воєнні злочини.

У *підрозділі 2.2.,* дисертанткою ґрунтовно досліджено організаційні аспекти підготовки до проведення допиту під час розслідування воєнних злочинів. Позитивної оцінки заслуговує запропонований авторкою підхід до розгляду підготовки як самостійного та важливого етапу, що охоплює аналітичну, тактико-психологічну та процесуально-організаційну складові. Така структура дає змогу системно визначити основні напрямки діяльності слідчого, необхідні для забезпечення результативності допиту.

Увагу заслуговує визначення дисертанткою комплексу умов, що впливають на організацію і тактику проведення допиту, зокрема нормативних, організаційних, тактичних, психологічних та інформаційно-технічних. Авторка слушно наголошує на необхідності врахування не лише матеріалів кримінального провадження та особистісних характеристик допитуваного, а й можливостей використання цифрових джерел інформації, технічних засобів фіксації та міжнародних стандартів захисту прав людини.

Важливим дослідженням є розкриття особливостей підготовки до допиту різних категорій осіб, зокрема потерпілих, свідків, військовослужбовців, командирів, підозрюваних та військовополонених. Такий підхід дає змогу врахувати процесуальний статус, психологічний стан, рівень обізнаності та специфіку правового становища допитуваних, що безпосередньо впливає на вибір оптимальної тактики проведення цієї процесуальної дії (сторінки 117-136).

Загалом підрозділ 2.2., характеризується системністю викладення, належною науковою аргументацією та практичною спрямованістю. Запропоновані авторкою положення мають важливе значення для вдосконалення організаційного і тактичного забезпечення допиту, а також підвищення ефективності розслідування воєнних злочинів.

У *підрозділі 2.3.,* досліджено особливості комунікативної взаємодії під час допиту у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів. Позитивної оцінки заслуговує використання результатів емпіричного дослідження, на підставі яких визначено основні складові комунікативної компетентності слідчого, зокрема мовленнєву культуру, професійну обізнаність, психологічні та міжкультурні навички, розуміння специфіки військової організації й особливостей поведінки осіб, які перебували в умовах збройного конфлікту.

Вадливим є визначення характерних форм психологічної протидії допитуваних, серед яких посилання на виконання наказів, групову солідарність, ідеологічну мотивацію та свідоме ухилення на надання показань. Авторка слушно наголошує, що подолання таких комунікативних бар'єрів потребує застосування виважених і правомірних тактичних прийомів, спрямованих на встановлення психологічного контакту та зниження емоційної напруги.

Особливої уваги заслуговує запропонована дисертанткою систематизація тактичних методів комунікативної взаємодії, зокрема емпатичного залучення, поступового входження в комунікацію, нейтралізацію психологічних бар'єрів, використання перевіреної інформації та врахування культурно-етнічних особливостей допитуваних. Такий підхід свідчить про прагнення авторки не лише теоретично осмислити проблематику, а й сформувати практичні рекомендації для підвищення ефективності допиту.

Загалом підрозділ 2.3., характеризується належним рівнем наукової аргументації, використанням емпіричних даних та практичною спрямованістю. Важливим є також акцент на необхідності дотримання балансу між психологічним впливом, повагою до людської гідності, процесуальними гарантіями та міжнародними стандартами захисту прав людини, що має особливе значення під час розслідування воєнних злочинів (сторінки 136-148).

*Третій розділ* дисертаційного дослідження присвячений тактиці проведення допиту під час розслідування воєнних злочинів. У ньому послідовно розглянуто особливості допиту потерпілих і свідків (підрозділ 3.1.), тактичні прийоми допиту підозрюваних і військовополонених (підрозділ 3.2.), а також

організаційно-тактичні помилки, що можуть виникати під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії (підрозділ 3.3.).

Позитивної оцінки заслуговує комплексний підхід до дослідження тактики допиту потерпілих у воєнних злочинах наведений у *підрозділі 3.1.* Зокрема, врахування їхнього травматичного досвіду, психологічного стану та індивідуальних особливостей. Авторкою запропоновано диференціацію потерпілих за відповідними критеріями, а також виокремлено основні критерії вибору тактичних прийомів допиту, серед яких забезпечення психологічної безпеки, застосування методики когнітивного інтерв'ю, використання цифрових і документальних доказів та повне з'ясування обставин травматичної події.

Особливої уваги заслуговує дослідження особливостей допиту малолітніх і неповнолітніх потерпілих. Авторка обґрунтовано наголошує на необхідності мінімізації психологічного впливу кримінального провадження на дитину, обмеження кількості повторних допитів, залучення психологів та інших фахівців, використання спеціалізованих методик («зеленої кімнати», моделі «Barnahus»), а також аудіо- та відеофіксації. Такі рекомендації свідчать про врахування авторкою сучасних міжнародних стандартів захисту прав дітей та мають безпосереднє практичне значення.

Позитивно оцінюється й запропонована здобувачем диференціація свідків та визначення тактичних особливостей їх допиту з урахуванням характеру інформації, якою вони володіють. Заслуговує на увагу використання результатів проведеного опитування для обґрунтування доцільності застосування окремих тактичних прийомів, зокрема перевірки узгодженості показань з іншими доказами, використання цифрової інформації, адаптації запитань до особливостей свідка та забезпечення його психологічної підтримки (сторінки 154-173).

Загалом науковою цінністю підрозділу 3.1., є розроблення комплексного підходу до тактики допиту потерпілих і свідків у провадженнях про воєнні злочини, що поєднує криміналістичні рекомендації, психологічні аспекти, процесуальні гарантії та сучасні міжнародні практики. Викладені положення

засвідчують практичну спрямованість дослідження та його орієнтованість на потреби органів досудового розслідування.

У *підрозділі 3.2.,* розглянуто тактичні особливості допиту підозрюваних у вчиненні воєнних злочинів з урахуванням їхнього процесуального становища, фактичного місця перебування та обраної позиції щодо інкримінованого правопорушення. Автором визначено основні завдання такого допиту, спрямовані на з'ясування обставин розслідуваної події, встановлення ролі підозрюваного у вчиненому та отримання відомостей, які мають доказове значення для кримінального провадження.

Позитивної оцінки заслуговує виокремлення здобувачем тактичних прийомів допиту залежно від позиції підозрюваного, зокрема у випадках повного або часткового визнання вини, надання суперечливих показань чи заперечення причетності до злочину. Заслуговує на увагу обґрунтування доцільності використання відеофіксації допиту, перевірки щирості зізнання, деталізації показань, актуалізації забутого та застосування тактичного прийому «зіткнення інтересів» виконавця і організатора злочину. Такий диференційований підхід свідчить про врахування автором різних слідчих ситуацій та необхідності відповідного добору тактичних засобів.

Окрему увагу приділено тактиці допиту військовополонених, особливості проведення якого розглянуто крізь призму міжнародного гуманітарного права та міжнародних стандартів поводження з військовополоненими. Позитивним є визначення автором необхідності забезпечення безпеки учасників допиту, залучення кваліфікованих перекладачів, психологів і лікарів, урахування психоемоційного стану допитуваних, добровільності надання показань та належного документування отриманої інформації. Це засвідчує комплексність дослідження та прагнення здобувача поєднати криміналістичні рекомендації з міжнародними правовими гарантіями (сторінки 173-184).

У *підрозділі 3.3.,* здобувачкою досліджено організаційно-тактичні та процесуальні помилки, що виникають під час допиту у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів. Зокрема, виокремлено порушення

принципу нейтральності суб'єкта доказування, ігнорування психоемоційного стану допитуваних осіб, використання шаблонних чи навідних запитань, відсутність належного планування допиту, неврахування культурних особливостей тощо.

Позитивної оцінки заслуговує емпіричне обґрунтування визначених помилок із наведенням результатів опитування, що дало змогу встановити найбільш поширені недоліки та оцінити їх значущість для практики розслідування воєнних злочинів. Заслуговує на підтримку й висновок авторки про необхідність комплексного вдосконалення тактики допиту шляхом поєднання процесуальних вимог національного та міжнародного законодавства, криміналістичних рекомендацій, психологічних закономірностей і професійно-етичних стандартів діяльності слідчого (сторінки 184-199).

Висновки дисертантки відповідають змісту проведеного дослідження, а поставлені мета і завдання знайшли належне відображення в роботі. Позитивним аспектом є опрацювання значного масиву наукових джерел, національного законодавства та міжнародних нормативно-правових актів, а також використання іноземного досвіду й результатів емпіричних досліджень. Це забезпечило комплексність розгляду досліджуваної проблематики та практичну спрямованість сформульованих результатів.

**Дотримання принципів академічної доброчесності.**

Дисертаційне дослідження виконано авторкою самостійно. Сформульовані положення, висновки, рекомендації та пропозиції ґрунтуються на результатах власних досліджень. У дисертаційному дослідженні та наукових публікаціях здобувача за темою дисертації порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації) не виявлено..

**Загалом дисертація Н.Ю. Рубаненко є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке заслуговує на позитивну оцінку.**

**Водночас, попри загальну позитивну оцінку роботи, вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі аспекти, які, на нашу думку, потребують додаткової аргументації або пояснення під час публічного захисту.**

**До таких аспектів можна віднести:**

1. Певного уточнення, на нашу думку, потребує авторське розуміння поняття допиту та визначення його сутності. Так, у дисертаційному дослідженні авторка розглядає допит із різних теоретико-правових позицій, зокрема як опитування, спрямоване на безпосереднє отримання від осіб відомостей про події, явища та обставини, що підлягають встановленню (с. 72); як пізнавальний і водночас комунікативний процес (с. 73); як засіб пізнавальної діяльності суб'єкта доказування (с. 73); як процесуальний інструмент отримання доказової інформації (с. 74); як комплексну категорію, що поєднує ріні аспекти пізнавальної діяльності у вербально-комунікативній формі (с. 74), а також як інтелектуально-комунікативний механізм реконструкції минулої події (с. 75).

Наведені підходи свідчать про багатоаспектність досліджуваного явища та прагнення авторки розкрити його зміст із різних наукових позицій. Водночас така множинність характеристик зумовлює певну невизначеність щодо того, яке саме розуміння допиту авторка вважає найбільш повним і концептуально обґрунтованим.

У зв'язку із цим хотілося б почути додаткові пояснення щодо власної позиції стосовно визначення поняття допиту, його сутності ознак та місця в системі процесуальних засобів пізнавальної діяльності й доказування у кримінальному провадженні.

**2.** Дискусійним, на нашу думку, є питання щодо визначення місця психологічного контакту в системі тактичних засобів проведення допиту. Так, у дисертаційному дослідженні авторка критично оцінює наукові підходи, відповідно до яких встановлення психологічного контакту розглядається як один із тактичних прийомів допиту (с. 40-41). Водночас хотілося б почути додаткові аргументації та з'ясувати, як саме авторка визначає сутність психологічного контакту, його функціональне призначення та місце в системі тактико-криміналістичних засобів проведення допиту.

**3.** Окремої уваги заслуговує питання застосування травма-інформованого підходу під час проведення допиту (с. 81, 136). З огляду на важливість

зазначеного підходу для забезпечення належної організації та проведення допиту, хотілося б почути додаткові пояснення авторки щодо сутності поняття «травма-інформований підхід», його основних принципів та особливостей практичної реалізації під час допиту осіб, які зазнали травматичного досвіду.

**4.** Певного уточнення потребує питання застосування моделі Бернхауса під час проведення допиту малолітніх і неповнолітніх осіб. Зокрема, у дисертаційному дослідженні авторка звертає увагу на можливості використання зазначеної моделі (с. 165, 202, 213). Водночас хотілося б почути додаткові пояснення щодо сутності моделі Бернхауса, її концептуальних засад, основних етапів та особливостей практичного застосування під час допиту дітей різних вікових категорій.

**Усе викладене вище дає підстави для такого узагальненого висновку:** дисертація на тему «Організація та тактика допиту під час розслідування воєнних злочинів» за свої змістом відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 року № 502) (із змінами), Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (із змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та припинення дії рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами). Автор – Рубаненко Наталія Юріївна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент:**
**Заступник директора з наукової роботи**
**Національного наукового центру**
**«Інститут судових експертиз**
**ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»**
**Міністерства юстиції України,**
**доктор юридичних наук, професор** **Ганна СПІЦИНА**